

KONINKLIJKE BEWONDERING VOOR GEWELFSCHILDERING IS KROON OP JARENLANGE RESTAURATIE

Koningin Beatrix in gesprek met de restauratoren Willem Haakma Wagenaar en Edwin van de Brink (foto: Fotostudio Wick Natziyl).

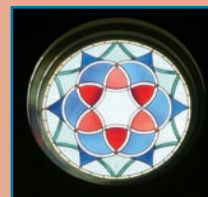
Op 8 oktober, tijdens de viering van Alkmaars Ontzet, onthulde Koningin Beatrix de gerestaureerde gewelfschildering in de Grote of Sint Laurenskerk. Het was de kroon op een acht jaar durende restauratie van 'Het Laatste Oordeel' uit 1518/1519. Net als vijfhonderd jaar geleden, hing ook nu tijdens de werkzaamheden een werkvloer in de nok van de kerk. Hierop is met minutieus onderzoek en innovatieve methoden aan de schildering gewerkt. Met verbluffend resultaat.

De restauratie van de gewelfschildering behelsde veel meer dan alleen het herstel van de schildering. De voorbereiding was dan ook lang en complex. Zo moest er eerst een atelier op hoogte komen. Daarnaast had Het Laatste Oordeel allerlei avonturen beleefd die herstel en reconstructie niet eenvoudiger maakten. In de negentiende eeuw was de schildering in slechte staat geraakt door lekkages. In 1885 is het verkocht aan een architect in Venlo voor fl. 80,- (nu € 910,-) die de schildering in 1901 aan het rijk schonk. Vervolgens is de voorstelling deels afgezaagd ten behoeve van een tentoonstelling in het Rijksmuseum in Amsterdam. De terugplaatsing in Alkmaar rond 1940 verliep niet zonder slag of stoot en ook diverse restauraties aan het beschot hadden hun sporen nagelaten. In 2000 kwamen uit het depot van het Rijksmuseum de verloren gewaande planken naar boven van het Noordtransept (de noordelijke dwarsbeuk in de kerk). Veel planken bleken bescha-

digd door lekkage en houtworm. Dit alles bracht grote vraagstukken met zich mee over de restauratieaanpak. Dankzij zorgvuldig onderzoek hebben de restauratoren de toeschrijving van de schildering aan Cornelis Buys kunnen ontzenuwen. De eer is 'teruggegeven' aan diens broer Jacob Cornelisz van Oostsanen (1470-1533), ook wel de Michelangelo van het Noorden genoemd. Lees verder op pagina 2

Identiteit terug voor joodse synagoge Hofstraat

De joodse synagoge is weer het stralende middelpunt van de Hofstraat. Op 15 december werd de restauratie en herbestemming van het complex afgerond door Woningstichting Van Alckmaer. De synagoge heeft zijn oude indeling terug, het rituele bad is hersteld en het voormalige rabbihuys en de school zijn geschikt gemaakt voor bewoning. Naast de synagoge is een gloednieuw multifunctioneel centrum gebouwd. Het gebouw heeft de uitstraling van weleer terug en vooral de voorgevel is weer gezichtsbepalend in het straatbeeld.

Lees verder op pagina 7

ERFGOED VERBINDT

In zijn traditionele ontzette citeerde Cees van 't Veen (directeur van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) zijn voorganger van het eerste uur Victor de Stuers. De Stuers riep Nederland op 'de zaak der kunst tot een nationaal belang te maken', want: 'geschiedenis schept den band die bevolkingen tot nationaliteiten verbindt en verbonden houdt'.

Opdrachtgever van deze bijzondere restauratie is de Stichting tot Behoud van Monumentale Kerken in Alkmaar, eigenaar van de kerk. Het restauratieatelier Haakma Wagenaar & Van de Brink was verantwoordelijk voor de uitvoering. Namens de gemeentelijke monumentenzorg opereerde Bram Berkenpas de laatste zes jaar als adviseur en opzichter. Berkenpas had het stokje overgenomen van de gepensioneerde monumentenzorgers Piet Verhoeven en Joop Elsinga.

Het resultaat met eigen ogen bekijken? Kijk voor de openingstijden op www.grotekerk-alkmaar.nl. Of lees meer informatie en bestel de prachtig geïllustreerde publicatie op www.gewelfschilderingalkmaar.nl

Stadskasteel op drijfzand

SPOREN VAN GROOT STADSHUIS GEVONDEN ONDER WINKELS IN BOTERSTRAAT

Onder twee winkelpanden aan de Boterstraat 4-8 zijn onder meer sporen gevonden van een groot stadshuis uit de veertiende eeuw. In februari en maart 2011 werden de winkelpanden geheel vernieuwd en samengevoegd. Omdat beide panden van binnen geheel werden gesloopt, was dit een mooie gelegenheid voor een archeologisch en bouwhistorisch onderzoek. Met verrassende resultaten.

De Boterstraat is een zijstraat van de Langestraat, en ligt in het verlengde van de Houttil. Bij eerdere opgravingen aan de Houttil, zijn aan de westzijde funderingen aangetroffen van zogenaamde stadskastelen uit de dertiende en vroege veertiende eeuw. Op de kadastrale minuut (blad van de eerste perceelsgewijze kadastrale kaart) uit 1820 is op deze locatie aan de Boterstraat een kavel te zien die doorloopt tot aan het Payglop (de volgende zijstraat van de Langestraat). Kavels van een dergelijke omvang kwamen we eerder tegen bij genoemde stadskastelen aan de Houttil. Reden om te veronderstellen dat er mogelijk ook resten van een stadskasteel te vinden waren.

GELEIDELIJK VERVAL

Nadat het pand geheel was ontdaan van interieur en vloeren, is het volledig bouwhistorisch opgetekend. Achter de negentiende-eeuwse lijstgevel bevonden zich nog vele oude bouwsporen die teruggaan tot het eind van de zestiende eeuw. Uit die tijd stamt (deels) de balkenlaag met muurstijlen en gebint (draagconstructie) met zwanenhals korbeel (krom stuk hout waar een balk op rust). Verder bleek dat het pand ingrijpend moet zijn verbouwd rond het eind van de zeventiende of het eerste kwart van de achttiende eeuw. Ook archeologisch werd dit aangetoond.

Na verder archeologisch onderzoek bleek echter dat al deze bouwsporen het verhaal vertellen van het geleidelijke verval van een groot Alkmaars stadshuis dat moet zijn gebouwd rond het laatste kwart van de veertiende eeuw.

Boterstraat 6-8 bleek gefundeerd op het muurwerk van een laat veertiende-eeuws pand. Tijdens de opgraving bleek het gehele perceel Boterstraat 6-8, dus ook de tuin, muurwerken te bevatten van een groot huis met een totale lengte van bijna 20 meter en een breedte van 7 meter. De vroegere achtergevel werd aangetroffen onder de perceelscheiding met het Payglop. We vermoeden dat het terrein richting Payglop er in het begin dus bij heeft gehoord.

VERZAKKINGEN

Uit onderzoek bleek dat de eigenaren destijds door ernstige verzakkingen genoodzaakt waren het pand steeds opnieuw te repareren. Omdat de oude fundering verzakt was en inmiddels schots en scheef, zijn door de jaren heen diverse noodreparaties uitgevoerd. Waarschijnlijk al in de vijftiende eeuw werd het pand voor het eerst ingekort met anderhalve meter om vervolgens in de late zestiende eeuw en zeventiende eeuw wederom te worden aangepast. Het pand bereikte uiteindelijk rond 1700 zijn huidige grootte. Momenteel worden alle gevonden faseringen verwerkt om te kijken of we het hele verhaal van dit ooit zo grote pand nog duidelijk kunnen krijgen.

Rob Roedema

Overzichtsfoto van de resten van het stadskasteel, gevonden op Boterstraat 6-8

FRISSE WIND DOOR DOELENGEBOUW

In afwachting van een nieuwe bestemming, is het gebouw van De Nieuwe Doelen in de Doelenstraat gerestaureerd. De laatste restauratie dateerde uit 1967 en sindsdien is het alleen wind- en waterdicht gehouden. Dus hoog tijd voor een inhaalslag! Er is groot uitgekapt. De herstelwerkzaamheden aan het rijksmonument en aangrenzende bebouwing hebben een half jaar in beslag genomen. Ook de windwijzer op het dak doet sindsdien weer trots zijn werk.

Het gebouw De Nieuwe Doelen kwam in 1561 als kopie van De Oude Doelen. De vleugel die gericht is naar het Doelenveld, werd in 1618 aangebouwd.

Voor de huidige restauratie zou aan de binnenzijde alleen het casco worden hersteld. In november werd echter zwam ontdekt in de hoofdbalken uit de bouwtijd, hetgeen de draagkracht aanzienlijk verzwakt. Dus ook dit moest worden aangepakt. Bij het herstel is gestreefd naar behoud van zoveel mogelijk oorspronkelijk hout. De restauratie is uitgevoerd door bouwbedrijf De Nijs en Zn BV uit Warmenhuizen in samenwerking met de ABC Management Group uit Amsterdam.

STEILER DAK

De mankementen van de aangrenzende panden zaten met name in ramen en deuren. Bij het hofje van Van Eyck op nummer 5 is de kap eraf getild en lekvrij gemaakt. Ook de kap van nummer 1 bleek aan vervanging toe. Omdat de flauwe dakhelling mede oorzaak van de schade is, wordt de nieuwe kap iets steiler. Daarmee is tegelijkertijd de historische situatie hersteld. Bij het hoofdgebouw is herstel uitgevoerd aan het voegwerk, muurankers, kozijnen, raamluiken en al het hang en sluitwerk. Ook de windwijzer, die door verrotting vaststond, is weer draaibaar gemaakt. In de goten is koper gelegd en alle houten delen hebben weer de originele kleur.

De wind kan weer vrij spelen met de handboogschutter op het dak

Verder in dit nummer

• Nieuwe bestrating Paardenmarkt	4
• Identiteit terug voor synagoge in Hofstraat	5
• Interview Anjo van de Ven	6
• Sleutel van waardering stichting Johannes Bos Koedijk	7
• Monumentale bouwmaterialen	8
• Twee keer Sint Laurentiuskerk in de steigers	8
• Alkmaar zorgt goed voor het monumentale erfgoed	9
• Levend Alkmaars erfgoed	9
• Regels voor monumenten versoepelen	10
• Extra expositie fabriekgebouw Ringers	11
• Bijzondere bodemvondsten	12

Nieuwe lezingencyclus ALKMAARS HISTORISCH CAFÉ VERHUIST NAAR KAPELKERK

Na twee succesvolle seizoenen in het Stedelijk Museum Alkmaar, wijkt het Alkmaars Historisch Café in 2012 uit naar een nieuwe locatie: de Kapelkerk aan de Laat. Het Historisch Café biedt een lezingencyclus met veelzijdige onderwerpen, gerelateerd aan de geschiedenis van Alkmaar en de regio. De eerste lezing is op 23 februari.

De eerste lezing, op donderdag 23 februari, heeft als titel 'Industrieel erfgoed opnieuw gebruikt'. De lezing wordt verzorgd door adviseur ruimtelijke inrichting Jan Goedhart. Met de Ringerstentoonstelling als aanleiding wordt aan de hand van een Zaanse cacaofabriek het vraagstuk en proces van herbestemming van industrieel erfgoed in beeld gebracht.

De volgende lezing is op dinsdag 20 maart door restaurator Willem Haakma Wagenaar over de Gewelfschildering Het Laatste Oordeel in de Grote Kerk. En de laatste lezing is op donderdag 26 april. Titel is 'De Leidse Koorboeken' en de lezing wordt verzorgd door Peter de Groot, artistiek leider van het Egidiuskwartet.

Kaarten: Tot maart via het Stedelijk Museum Alkmaar, aan de balie of via 072-5489789 (voor verkoop vanaf maart: zie websites van de instellingen)
Kosten: € 7,50 per lezing. Leden/vrienden van deelnemende instellingen ontvangen € 2,50 korting.
Tijd: 19.30 uur tot circa. 21.30 uur (incl. pauze)
Locatie: Kapelkerk, Kapelsteeg 4 (toegang aan de Laat). De kerk is rolstoeltoegankelijk.

Het Alkmaars Historisch Café is een samenwerking van Het Stedelijk Museum Alkmaar, Regionaal Archief Alkmaar, Bibliotheek Kennemerwaard, Historische Vereniging Alkmaar en Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Alkmaar.

NIEUWE BESTRATING PAARDENMARKT HERINNERT AAN SPECTACULAIRE OPGRAVING ZOMER 2010

De Paardenmarkt vanuit het noorden, met een diagonaal pad, tekening J.A. Crescent, 1790 (Regionaal Archief Alkmaar)

PLAQUETTES

De plek van de beide massagraven uit 1573 is op het plein herkenbaar als zwart vlak. Hierop komen nog twee natuurstenen plaquettes.

Ook een uniek prehistorisch graf, gedateerd ergens tussen 50 voor en 90 na Christus, gevonden aan de zuidkant van het plein, voor de ingang van de supermarkt, wordt met een plaquette aangegeven.

In de zomer van 2010 vond onder de Paardenmarkt een spectaculaire opgraving plaats met duizenden toeschouwers die van achter de hekken de archeologen letterlijk op de vingers konden kijken. De vondsten overtroffen de stoutste verwachtingen. Met als hoogtepunt twee massagraven van slachtoffers van het Spaans Beleg van 1573. Dit najaar is het plein opnieuw ingericht. Mét een verwijzing naar de bijzondere vondsten op deze plek.

De meest opvallende archeologische vondsten zijn vertaald naar een nieuw ontwerp voor de bestrating van de vernieuwde Paardenmarkt.

Zo zijn er zwarte plekken te zien die symbolisch houten kisten weergeven als verwijzing naar een middeleeuwse begraafplaats. Het plein aan de Paardenmarkt is namelijk ontstaan door de sloop van het Minderbroederklooster in 1574. Een zware muur aan de zuidkant was vermoedelijk de zuidgrens van het kloosterterrein. Op deze middeleeuwse begraafplaats op het kloosterterrein bij de Minderbroeders, werden gewone burgers ter aarde besteld.

MONSTERBAAN

In de nieuwe bestrating zijn diagonale lijnen te zien die lopen van de Koningsweg naar de Paternosterstraat. In de opgraving werd namelijk de oude keienbestrating van het plein gevonden met daarbinnen een zogenaamde 'monsterbaan' van rond 1800. Dit was een bakstenen pad, afgedekt met een dikke schelpplaag waarop men de paarden liet draven om ze te keuren. De Paardenmarkt was overigens aanvankelijk – in de zeventiende eeuw – een vee-markt en werd in de achttiende eeuw bestemd tot paardenmarkt. In de tijd van de 1- en 2-pk-voertuigen was zo'n paardenmarkt nog zeer omvangrijk!

Studenten van Universiteit Leiden onderzoeken het grootste massagraf (foto firma Hollandia, Zaandijk)

Inmiddels zijn archeologiebedrijf Hollandia en de Universiteit Leiden druk bezig met de uitwerking van de resultaten van de opgraving.

De eerste uitkomsten van het skeletonderzoek lijken erop te wijzen dat in het grootste massagraf 22 jonge soldaten (waarschijnlijk geuzen) zijn begraven, terwijl het kleinere graf negen burgers zou kunnen bevatten. Eén en ander moet nog wel met vervolgonderzoek worden onderbouwd, voordat eind 2012 de eindrapportages worden opgesteld.

ALKMAAR GRIJPT NAAST BNG ERFGOEDPRIJS

De gemeente Westerveld in Drenthe mag zich een jaar lang de beste erfgoedgemeente van Nederland noemen. Donderdag 17 november vond in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden de uitreiking plaats van de BNG Erfgoedprijs. Alkmaar behoorde tot de genomineerden maar greep naast de prijs.

De BNG erfgoedprijs is ontwikkeld om gemeenten te stimuleren cultuurhistorie te gebruiken als basis voor lokaal beleid. Hoofdsponsor van de prijs is het Cultuurfonds BNG. Er waren dit jaar 34 inzendingen. Alkmaar behoorde tot de negen beste gemeenten.

Peter Bitter

IDENTITEIT TERUG VOOR SYNAGOGE IN HOFSTRAAT

(Vervolg van pagina 1)

De Stichting Alkmaarse Synagoge werd op 2 juli 1997 opgericht met als doel de voormalige synagoge zijn joodse bestemming terug geven in de vorm van een joods multifunctioneel centrum. De synagoge is van 1802 tot 1942 in gebruik geweest bij de joodse gemeente. Na leegstand kwam het pand in handen van de baptistengemeente die het van 1952 tot 2010 heeft gebruikt. In 2009 is het complex aangekocht door Woningstichting Van Alckmaer die de restauratie en herbestemming uitvoerde. Van Alckmaer heeft de synagoge op haar beurt overgedragen aan de Stichting Alkmaarse synagoge.

De synagoge is in oude luister hersteld en de joodse identiteit is weer duidelijk van de gevel afleesbaar. Zo zijn de twee hebreeuwse teksten er weer opgeschilderd en is het grote venster voorzien van gekleurd glas in lood.

Plaatsing van het glas-in-loodraam (foto: www.alkmaarsesynagoge.nl)

GLAS-IN-LOODRAAM

Letterlijk stralend zijn de kleuren van het grote glas-in-loodvenster. De huidige voorgevel werd gebouwd in 1826 en kreeg eind negentiende eeuw het kenmerkende ronde raam, naar een ontwerp van stadsarchitect W.F. du Croix. De baptisten, die het raam hadden aangebracht, wilden het graag meenemen naar hun nieuw stek. Dus werd naarstig gezocht naar informatie over het ronde venster. Hoe zag dat eruit toen het pand nog in gebruik was als synagoge? Uitgangspunt van de restauratie was het terugbrengen van de joodse synagoge naar de situatie in 1942. Een toevallig treffer op internet zorgde voor een prachtige foto die we kunnen dateren na 1932 en voor de ingebruikname door de baptisten. Op het randje van die foto is te zien dat het bovenste gedeelte van de kap al is verwijderd. Van deze ingreep hebben we een bouwtekening uit 1932. Op de foto is een stervormig ontwerp te zien met in het midden een davidsster. Het venster is op basis hiervan gereconstrueerd. Omdat de foto in zwart-wit was, zijn de kleuren een nieuwe interpretatie, ontstaan door samenwerking tussen Gerda Ephraïm (bestuurslid Stichting Alkmaarse Synagoge) en Roel Hildebrand (de Alkmaarse Glazenier). In de achtergevel is ook een nieuw rond glas-in-loodvenster aangebracht, geïnspireerd op een ornament in het plafond.

HEBREEUWSE TEKSTEN

Op de gevonden foto zijn ook de teksten op de gootlijst en boven het portiek goed te zien. Op basis hiervan heeft architect Izak Salomons, adviseur van de Stichting Alkmaarse

Deze oude foto diende als basis voor de reconstructie

Synagoge, de tekst gereconstrueerd. Op de bovenste lijst van de voorgevel stond in het hebreuws de tekst van de profeet Haggai: 'De heerlijkheid van dit laatste huis zal groter worden dan van het eerste...'. Boven de ingang: 'Wij betreden het huis Gods met gevoel van eerbied'. De letters lopen over de rondingen van de

Max Polman brengt de Hebreeuwse tekst aan (foto: Leonieke Polman)

profilering van de gootlijst heen, wat mooi te zien is op de foto van de schilder in actie. Max en Leonieke Polman (vader en dochter) hebben samen opnieuw de teksten op de lijsten aangebracht. Met de hand. Echt vakmanschap dus en, zoals dat hoort bij een hebreeuwse tekst, van rechts naar links!

Op www.alkmaarsesynagoge.nl zijn de werkzaamheden in beeld gebracht.

Anjo van de Ven, wethouder Monumentenzorg en Archeologie:

“DE GESCHIEDENIS VAN JE STAD BEPAALT MEDE JE IDENTITEIT”

“Het is goed om te beseffen dat we niet alleen rijk zijn aan erfgoed maar ook dankzij ons erfgoed. Mede daarvoor trekt Alkmaar jaarlijks zoveel bezoekers. Dat citeer ik uit een boekje dat is uitgebracht naar aanleiding van onderzoek door TNS Nipo en het Nederlands Bureau voor Toerisme. Daarin staat dat de inkomsten uit toerisme oplopen tot zo’n 80 miljoen per jaar. Het feit dat wij zo goed voor ons erfgoed zorgen, zal daar zeker aan bijdragen.”

Anjo van de Ven, sinds maart 2011 wethouder monumentenzorg en archeologie (foto: Fotostudio Wick Natziyl)

Aan het woord is Anjo van de Ven, sinds maart 2011 wethouder Cultuur en Monumentenzorg voor de gemeente Alkmaar: “Ik wilde heel graag wethouder Cultuur en Monumentenzorg worden. Niet alleen vanuit onze partij OPA, die veel zorg en aandacht heeft voor het behoud van historisch erfgoed, maar ook vanuit mijn persoonlijke interesse. We hebben in deze stad prachtige gebouwen, mooi groen en bijzondere plekken die herinneren aan het verleden. De geschiedenis van de stad waar je geboren bent, bepaalt mede je culturele identiteit, vind ik. Het maakt echt verschil of je in Alkmaar geboren bent of in Eindhoven. De geschiedenis van een stad zit ook in de mensen. De Alkmaarders zijn niet voor niets zo’n vrijzinnig volkje. Denk aan de geschiedenis met het Alkmaars Ontzet en de bekende kaashandel.”

MONUMENTENDAG

“Dat belang van de geschiedenis van je stad heb ik ook benadrukt tijdens de eerste Open Monumentendag die ik in deze functie mocht meemaken. Het thema van de Monumentendag was ‘Herbestemming van gebouwen’. Dat kan heel goed, en soms vooral door er iets aan toe te voegen. Zoals George Orwell zei: ‘We must add to our heritage or loose it’.

Dat toevoegen is op een mooie manier gedaan in Koedijk, waar ik op de monumentendag een oorkonde mocht uitreiken aan de graanmaalterij en de naastgelegen molenaarswoning. Een groep actieve vrijwilligers en andere betrokkenen hebben daar zelf de handen uit de mouwen gestoken om een bijzondere rustplek te creëren in het mooie lintdorp Koedijk. Je kunt er verse koffie drinken en heerlijke biologische producten kopen.”

OOG VOOR ERFGOED

“Het is natuurlijk ook erg leuk om deze portefeuille te hebben in een stad die het zo goed doet qua beleid op het gebied van monumentenzorg en archeologie. Alkmaar is één van de weinige steden die het erfgoed echt koestert. Zeker de laatste jaren is daar oog voor, ook voor het onderhoud. Dat is toch één van de krachten van Alkmaar en de binnenstad. Er zijn bijvoorbeeld niet veel gemeenten in Nederland, die, net als Alkmaar, een eigen subsidieregeling hebben. Ook in deze tijden houden we een dergelijke regeling in stand.”

“Dankzij een mooi vormgegeven schildje zijn de monumenten nu ook wat gemakkelijker herkenbaar. Dat geldt voor zowel gemeentelijke als rijksmonumenten. Ik mocht in juni het eerste rijksschildje onthullen, dat was aangebracht op de gevel van het voor alle Alkmaarders bekende ‘Kasteeltje’ aan de Zilverstraat.”

ARCHEOLOGISCHE KANSEN

“Ondanks de veel genoemde crisis, is er op het gebied van monumentenzorg en archeologie op dit moment vooral positief nieuws. Dankzij de nieuwe wetgeving op het gebied van archeologie, komt dit onderdeel nu vroegtijdig in het planproces bij bouwen of verbouwen. Dit heeft als voordeel dat archeologisch onderzoek tijdig in de planning kan worden opgenomen. Voorheen mocht je als archeoloog vaak op het laatste moment komen kijken, terwijl de aannemers al stonden te popelen om verder te gaan. Maar nu kan dus voldoende tijd ingepland worden voor het onderzoek en het veiligstellen van de resten. Zo kunnen we de geschiedenis van onze stad verder blijven aanvullen en bewaren voor de toekomst. Want ook voor archeologie en monumenten geldt: je moet er op tijd bij zijn!”

Anjo van de Ven overhandigt de ‘sleutel van waardering’ aan Bart Slooten van de stichting Johannes Bos (foto J.Muis)

Bart Slooten met de 'sleutel van waardering' die hij in ontvangst nam namens de stichting Johannes Bos en de Historische Vereniging Koedijk (foto J.Muis).

Aan de Kanaaldijk in Koedijk staat een interessant complex met een lange industriële geschiedenis van oudsher bekend als graanmaaldery Bos. Tegenwoordig kunnen we koffie drinken in het molenaars-schuur en biologische producten kopen in de molen (beide nieuw gebouwd). Beide gebouwen krijgen binnenkort de status van gemeentelijk monument. Wethouder Anjo van de Ven bracht dit heugelijke feit onder de aandacht door het overhandigen van een symbolische sleutel op de Open Monumentendag.

Op deze plek aan de Kanaaldijk werd in 1847 Cornelis Bos eigenaar van een molen. In 1866 bouwde hij er een stoom aangedreven meelfabriek naast. Deze fabriek werd in 1929 omgebouwd tot een elektrisch aangedreven graanmaaldery door mevrouw C. Bos, de weduwe van de kleinzoon van de molenaar. Aanleiding om in 1930 de overbodig geworden molen te slopen.

STICHTING JOHANNES BOS

De stichting Johannes Bos is opgericht in 1995. Nadat Johannes Bos, de laatste nazaat van het molenaarsgeslacht Bos, in 1997 overleed, werd de stichting actief met als basis zijn nalatenschap. Doel van de stichting was de molenhistorie te laten herleven. In 2000 is gestart met de restauratie van de graanmaaldery en het naastgelegen molenaarshuisje (1871). Vervolgens werd de oudste nog bestaande koolboet (1891) uit het dorp, naar het terrein verplaatst. Het

Stroom en stoom in graanmaaldery Bos

Kort na de Monumentendag werden bij het verwijderen van de vloer verschillende gemetselde kelderbakken aangetroffen die vermoedelijk samenhangen met de stoommachine uit 1866. Een archeoloog en bouwhistoricus hebben vervolgens samen de sporen onder de vloer en de daarmee samenhangende bouwsporen in het gebouw vastgelegd, maar konden hiermee het mysterie van de stoommachine niet ophelderen. Uiteindelijk was het Stoommachinemuseum in Medemblik in staat licht op de zaak te werpen.

Tussen het ketelhuis en de maaldery stond een scheidingsmuur. De ketel van de stoommachine stond bovenop twee kleine ondiepe kelderbakken, die oorspronkelijk hoger opgemetseld waren. De schoorsteen stond buiten tegen de achtergevel vandaar dat er geen sporen in het gebouw werden aangetroffen. Een diepere kelderbak vlakbij de ingang tot de machinekamer was gemaakt om de ketel te voeden met water en brandstof. Langs de tegenoverliggende muur liep een smalle schuin omhoog lopende baan. In eerste instantie werd gedacht dat daar het enige nog bewaarde onderdeel ter plaatse, namelijk het vliegwiel, had gedraaid, met daaraan de band die alle machines in de maaldery aandreef. De stoommachinesdeskundige gaf echter aan dat de baan bedoeld was om de ketel te kunnen onderhouden. Het onderzoek is nog niet afgerond. Nader onderzoek bij het Nationaal Archief waar ook het archief van het Stoomwezen is ondergebracht, zal hopelijk meer duidelijkheid geven over hoe de fabriek destijds heeft gefunctioneerd.

sluitstuk was het terugbrengen van een stellingmolen. De huidige molen, 'de Gouden Engel' werd in juni 2009 opgeleverd en ligt iets zuidelijker dan zijn in 1930 gesloopte voorganger. Gelijktijdig met de molen is een molenschuur

gebouwd in dezelfde karakteristieke stijl. Op de bovenverdieping van de molenschuur heeft de Historische Vereniging Koedijk een permanente tentoonstelling ingericht.

De enorme inzet van de stichting bleef niet onopgemerkt. Dit is onderstreept op de Open Monumentendag, met de uitreiking van een oorkonde door wethouder Anjo van de Ven. Van de Ven gaf tevens een symbolische sleutel, als waardering voor de jarenlange openstelling van het complex voor het publiek.

MONUMENTALE BOUWMATERIALEN

Toilet krijgt tegels uit oude school

Het toilet aan het Klein Nieuwland in wording

Tegels uit de lambriserings van de voormalige school uit de jaren dertig van de vorige eeuw aan de Burgermeester Palingstraat, hebben via de Monumentenloods een nieuwe plek gevonden in het kleinste kamertje van het Klein Nieuwland 17.

De geel gewolkte tegels, gecombineerd met zwart en rood vormen een typisch stijkenmerk van art deco en de Amsterdamse school.

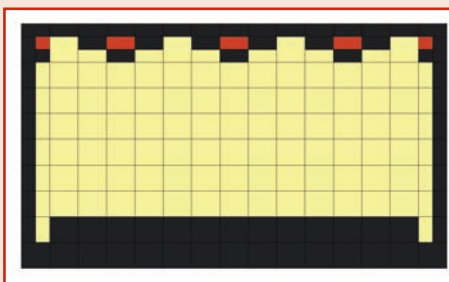
De kleur rood is echter schaars toegepast in de lambrisering en dat is waarschijnlijk vanwege de kosten. Voor het maken van rood glazuur en rood glas

Oude materialen die een nieuw leven krijgen in een ander (oud) pand in Alkmaar. Dat is het doel van de Monumentenloods. In deze rubriek tonen we voorbeelden uit de praktijk. Deze keer: Een toilet aan het Klein Nieuwland dat versierd is met de prachtige art deco tegels van een oude school aan de Burgemeester Palingstraat.

De gang in het voormalige schoolgebouw

was vroeger namelijk goud nodig als grondstof. Het was daardoor één van de kostbaarste kleuren.

Het tegelpatroon

De tegels op de vloer zijn iets ouder, uit de periode van de art nouveau. Maar de verschillende stijlen bijten elkaar niet. Het is fijn dat er weer een partij tegels een plaats aan de wand heeft gekregen. Ze zijn natuurlijk het mooist op een plek waar ze tot hun recht komen, en niet in dozen in de monumentenloods.

Henk Krabbendam

MONUMENTENLOODS

Zoekt u nog oude bouwmaterialen om uw pand inwendig compleet te maken?

De gemeente heeft als extra service voor gebouwen van voor 1940 een Monumentenloods met historisch en monumentaal bouw materiaal. Het materiaal is afkomstig uit Alkmaar en vrijgekomen bij verbouwingen en sloop. De onderdelen worden verkocht voor een redelijke prijs. Wat kunt u zoal verwachten: paneeldeuren, suite-deuren met glas in lood of gesloten panelen, sanitair, wandtegels, (delen van) schouwen, plavuizen, een marmeren gangvloer, hang en sluitwerk, diverse soorten glas, raamkozijnen, een eiken lambrisering, lijstwerk en trapbalusters. De Monumentenloods is gelegen aan Torenburg 3 en is op afspraak te bezoeken (072-548 88 14).

Twee keer Sint Laurentiuskerk in de steigers

Zowel in Oudorp als in het centrum van Alkmaar krijgt het dak van de Sint Laurentiuskerk nieuwe leien. De Monumentenwacht signaleerde tijdens de jaarlijks controle bij beide gebouwen mankementen aan de leibedekking. Om lekkage te voorkomen, is besloten tot herstel, dat overigens voor beide kerken al was opgenomen in het tienjaren onderhoudsplan.

De Sint Laurentiuskerk in Oudorp

De jongste van de twee kerken staat sinds 1879 aan de Oudorpse Herenweg. Bij deze kerk wordt het noordelijke dakvlak van het schip vervangen. De andere kant was jaren geleden al gedaan. Er wordt gebruik gemaakt van sterke Spaanse Samaca leien, die ook de Kapelkerk aan de Laat droog houden. Toen de steiger eenmaal stond bleek ook herstel nodig aan de afzaten. Dit zijn schuine afdekplaten op de steunberen, die

waterinslag helpen voorkomen, dus geen onbelangrijke ontdekking.

De kerk aan het Verdrongenoord jubileert dit jaar met het 150-jarig bestaan. Niet alle leien op het dak zijn overigens van dezelfde leeftijd. Eerder is een groot deel al vervangen. Destijds is met de nog goede leien de kooromgang opnieuw gelegd. Het zijn juist deze leien die nu worden vervangen en wel door dezelfde Engelse leien als elders op het dak. Verder zijn reparaties noodzakelijk aan het lood en het voegwerk van de luchtboegen.

Als de steigers van Pronk Leidekkers BV zijn verdwenen, kunnen beide kerken weer voor jaren een droog onderkomen bieden.

De Sint Laurentiuskerk aan het Verdrongenoord

NATIONAAL RESTAURATIEFONDS POSITIEF OVER ALKMAARSE ZORG VOOR MONUMENTEN

Het Karenhuis aan de Krelagestraat won de puienprijs in de categorie 'restauratie woonhuis'

Alkmaar zorgt goed voor het monumentale erfgoed. Zo concluderen onderzoekers van het Nationaal Restauratiefonds (NRF). Hoewel voor Noord-Holland de situatie 'zorgelijk' wordt genoemd, komt Alkmaar in het onderzoek goed uit de verf. Dat de conclusie van het NRF klopt, wordt onderstreept door de winnaars van de jaarlijkse puienprijzen van de Historische Vereniging Alkmaar, waaronder het Karenhuis en het Huis met de Kogel.

Het Nationaal Restauratiefonds (NRF) heeft landelijk onderzoek verricht naar de restauratiebehoefte onder gemeentelijke monumenten. Onder meer werd gevraagd naar de technische staat en ondersteuning van de gemeente. In een interview in het Noordhollands Dagblad (12-10-2011) zegt het onderzoeksteam: 'Alkmaar is zich goed bewust van de waarde van haar monumentenbezit. Daar wordt met beleid gewerkt aan het onderhouden van het monumentale aanzicht. Dat zie je meteen.'

De gemeente weet uit ervaring dat investeren in monumenten loont, want 'hoogopgeleide mensen en creatieve bedrijven vestigen zich graag in een aantrekkelijke omgeving' en daarmee verdient de investering zich weer terug. Bovendien 'maakt uitstel van onderhoud restauratie duurder'. Daarom kunnen in Alkmaar monumenteneigenaren al jarenlang gebruik maken van een subsidieregeling. Feit blijft natuurlijk dat er altijd eigen geld in moet worden gestoken, wat voor monumenten dan weer goedkoop geleend kan worden bij het NRF.

PUIENPRIJS

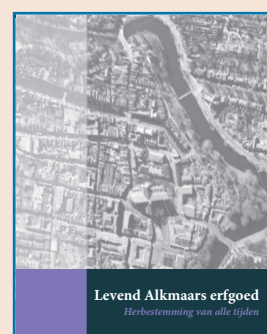
De goede zorg voor monumenten wordt onder meer gestimuleerd door de Historische Vereniging Alkmaar met de tweejaarlijkse Puienprijs. Winnaars ontvangen een gevelbordje waarmee zij deze waardering voor goede zorg openlijk kunnen etaleren. De prijs is op 16 november voor de elfde keer uitgereikt voor verschillende categorieën. De prijs in de categorie 'restauratie woonhuis' was voor het Karenhuis aan de Krelagestraat en de winnaar van de 'historische pui bedrijfspand' werd het Huis met de Kogel. De publieksprijs ging naar de winkelpui van Magdalenenstraat 18. Het juryrapport en alle nominaties en eervolle vermeldingen zijn te vinden op www.hvalkmaar.nl.

De prijs voor de 'historische pui bedrijfspand' ging naar het Huis met de Kogel.

NIEUW BOEK: LEVEND ALKMAARS ERFGOED

Op 10 september, ter gelegenheid van Open Monumentendag, verscheen de publicatie 'Levend Alkmaars erfgoed. Herbestemming van alle tijden'. Het boek gaat over nieuw gebruik van bestaande gebouwen in het verleden en nu. Zeven objecten worden besproken, waaronder oude kloosters en de vestingwerken; de Waag, het Karenhuis, de Ambachtsschool en de Synagoge. Het boek telt 120 pagina's, is uitgebracht in kleur en is voorzien van veel historisch beeldmateriaal. Het is voor € 5,- verkrijgbaar bij boekhandel Het Keerpunt, het Regionaal Archief en het Stedelijk Museum.

SOEPELER REGELS VOOR MONUMENTEN EN BESCHERMD STADSGEZICHT

Goed nieuws voor eigenaren van monumenten en gebouwen in een beschermd stadsgezicht: per 1 januari 2012 versoepelen de regels. Zo hebben eigenaren van rijksmonumenten sneller hun vergunning op zak en vervalt de drempel voor belastingaftrek van onderhoudskosten. Diverse bouwactiviteiten in een beschermd stadsgezicht worden vergunningvrij, net als – niet te ingrijpend – onderhoud aan monumenten. Tip: bespreek uw plan altijd eerst met Monumentenzorg.

Voor het bouwen en verbouwen aan zowel een rijks- als een gemeentelijk monument is op dit moment een Omgevingsvergunning nodig. Het gaat dan om de activiteiten 'bouwen' en 'wijzigen monument'. Vanaf 1 januari is er meer mogelijk zonder vergunning. Is er wel een vergunning nodig, dan wordt deze binnen acht weken verleend.

ONDERHOUD AAN MONUMENT

Eenvoudig onderhoud aan monumenten wordt vergunningvrij, zolang het monument niet wijzigt en materiaal en vorm gelijk blijft. Bedoeld wordt onder meer schilderwerk (in dezelfde kleur), vervanging van rot hout of beschadigde dakpannen. Wanneer grootschalig wordt vervangen (bijvoorbeeld compleet raamhout of voegwerk) dan is sprake van restauratie en is een 'monumenten' vergunning nodig (dus niet voor 'bouwen'). Al het klein en groot onderhoud aan niet historische delen wordt vergunningvrij.

Kleine ingrepen aan monumenten mogen vanaf 1 januari 2012 zonder vergunning. Overleg met de vakgroep Monumenten blijft overigens raadzaam.

MONUMENT VERBOUWEN

Vergunningvrij zijn straks alle ingrepen in onderdelen zonder monumentale waarde, zolang er geen hak- of breekwerk aan te pas komt. Let wel, het gehele casco is monumentaal (fundering, binnen- en buitenmuren en kap). Een dakraam in een niet-beschermde aanbouw wordt bijvoorbeeld vergunningvrij. Een vergunning blijft wel nodig wanneer het monument zelf wijzigt door bijvoorbeeld een dakkapel, het bijbouwen van een schuur en in alle gevallen van aanbouw.

BESCHERMD STADSGEZICHT

Vanaf 1 januari is voor veel bouwactiviteiten aan niet-beschermde gebouwen in een beschermd stadsgezicht niet langer een Omgevingsvergunning nodig voor de activiteit

'bouwen'. In Alkmaar geldt dit voor de binnenstad en het Westerhoutkwartier. Voorheen was voor alle activiteiten een bouwvergunning nodig. Straks zijn ook in deze gebieden de bestaande regels van het 'vergunningvrij bouwen' van kracht. Dit betekent dat een schuur of dakkapel in het achterdakvlak zonder vergunning kan worden gebouwd. Let wel, het bouwwerk dient dan wel binnen de regels van het 'vergunningvrij bouwen' te passen. Bij wijzigingen in de zichtgevels en tuinen zichtbaar vanaf de openbare ruimte blijft een 'bouw' vergunning verplicht, zodat het aanzicht van het beschermde gebied zijn kwaliteit blijft behouden.

SNELLE VERGUNNING RIJKSMONUMENTEN

Goed nieuws voor eigenaren van rijksmonumenten is dat de procedure voor het verlenen van een vergunning wordt verkort van 26 naar acht weken. Deze snelle afhandeling geldt voor wijzigingen in niet-monumentale delen en eenvoudige ingrepen, zoals aanhelen kozijnen, deels vervangen van voegwerk en het plaatsen van een dakraam.

De procedure van 26 weken blijft van kracht bij grote ingrepen zoals reconstructie, herbestemming en sloop van onderdelen. In die gevallen is advisering door de rijksdienst voor het cultureel erfgoed nodig, wat het vergunningstraject verlengt. In alle gevallen is het verstandig om eerst te overleggen met de vakgroep Monumenten. Afhankelijk van uw plan, kan dat telefonisch of met de tekeningen op tafel.

WIJZIGING BELASTINGVOORDEEL EN RIJKSSUBSIDIE

De eigenaar van een rijksmonument heeft straks financieel voordeel door het vervallen van de onderdrempel voor aftrek van onderhoudskosten. Wel is de maximale aftrek verlaagd van 100 naar 80 % en is onderhoud de enige aftrekpost. De mogelijkheid om overige eigenaarslasten te verrekenen, vervalt. Verder verandert de Brimsubsidie voor die categorieën rijksmonumenten die van oorsprong geen woonhuis zijn. Om zoveel mogelijk aanvragen te kunnen honoreren zijn de maximale subsidiabele kosten verlaagd. Komt u niet in aanmerking? Dan kunt u voordelig lenen bij het Nationaal Restauratiefonds. Voor restauraties en grootschalige plannen biedt het rijk in 2012 geen (Brim)subsidie, maar wel de mogelijkheid goedkoop te lenen bij het Nationaal Restauratiefonds. Vanaf 2013 komt voor restauraties structureel geld beschikbaar via de provincies. Deze regeling is nog in ontwikkeling.

SERVICE EN INFORMATIE

Heeft u bouwplannen, twijfelt u over de bescherming of over de vergunningplicht? Neem dan contact op met de vakgroep monumenten, monumenten@alkmaar.nl, tel. 548 88 12.

Aanvragen vergunning: www.omgevingsloket.nl

Over vergunningvrij bouwen en de Brim:

www.cultureelerfgoed.nl

Over belastingaftrek: www.monumenten.nl

Over goedkoop lenen: www.restauratiefonds.nl

EXTRA EXPOSITIE IN FOYER MUSEUM OVER FABRIEKSGEBOUW RINGERS

De Ringersfabriek in de gloriejaren

Waar werden nu precies die heerlijke kersenbonbons gemaakt? Ringers is een vertrouwd begrip in Alkmaar en wijde omgeving. Behalve de grote expositie over de voormalige chocoladefabriek Ringers aan de Noorderkade, is er nu ook een vrij toegankelijke expositie in de foyer van het Stedelijk Museum Alkmaar. Deze gaat over de ontwikkeling van het gebouw door de jaren heen. Een aanrader zijn ook de stadswandelingen in januari, langs belangrijke Ringerslocaties.

Langs het Noord-Hollands Kanaal staat de voormalige chocoladefabriek nog fier overeind. Al is het gebouw tegenwoordig vanwege de witte beplating van de firma Klercx niet meer direct herkenbaar. Recent onderzoek door de vakgroep Monumenten heeft geleid tot meer inzicht in de ontwikkeling van het fabriekscomplex. De eerste steen van het gebouw werd gelegd op 31 augustus 1920 en de fabriek werd gebouwd naar ontwerp van het Alkmaarse bouwbedrijf F.H. Ringers en Zn. De fabriek werd dus gebouwd door het aannemersbedrijf van vader Ringers. Daarmee was het een bijzonder familieproject en dat zou, met alle nog te realiseren uitbreidingen, jarenlang zo blijven. In 1937 waren er zelfs plannen om het complex ongeveer twee keer zo groot te maken. De hoge klok zou dan het middelpunt van de gevel gaan vormen en zou de spiegel zijn voor de nieuwe uitbreiding.

Wie meer wil weten over hoe dit industrieel erfgoed zich in de loop der jaren heeft ontwikkeld, kan gratis terecht in de foyer van het Stedelijk Museum Alkmaar.

Ringerswandelingen

Op de zondagmiddagen 8, 15 en 22 januari worden stadswandelingen georganiseerd, langs belangrijke Ringerslocaties. De wandeling is onder begeleiding van een gids van de Historische Vereniging Alkmaar en begint steeds om 14.30 uur in het Stedelijk Museum Alkmaar. De tocht duurt twee uur. De kosten bedragen € 8,50, inclusief toegang tot het museum en een kopje koffie. Reserveren kan in het museum aan de balie, of telefonisch, via 072 – 5489789.

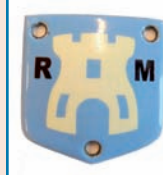
01.10.2011 t/m 04.03.2012

RINGERS
De Alkmaarse
Chocoladefabriek

StedelijkMuseumAlkmaar.nl

Schildje maakt Alkmaarse monumenten herkenbaar

Om het beschermde erfgoed in Alkmaar te profileren is voor monumenten een schildje ontworpen. Vorig jaar is het schildje verspreid voor panden met een gemeentelijke bescherming en dit jaar is dit gebeurd voor de rijksmonumenten. De eigenaren zijn schriftelijk uitgenodigd een exemplaar op te halen. Veel monumenten zijn op deze manier al herkenbaar. Door zijn bescheiden formaat en frisse kleur is het schildje onopvallend en springt het toch in het oog.

Heeft u als monumenteneigenaar zo'n schildje nog niet in uw bezit en zou u dit wel op prijs stellen? Belt u dan met mevrouw W. Jodha, telefoon 072- 548 88 15, of mail naar wjodha@alkmaar.nl

U kunt het schildje zelf komen ophalen, maar de medewerkers van Monumentenzorg schroeven het op uw verzoek ook graag voor u aan de gevel.

BIJZONDERE BODEMVONDSTEN

Kijk eens in de spiegel...

Zestiende eeuwse houten spiegelframe, gevonden in de Langestraat in Alkmaar

Hoe vaak kijken wij niet in de spiegel? Dat was eeuwen geleden niet anders. Zo toont een bodemvondst uit 1993 op Langestraat 115-117. Daar werd uit een beerput een houten spiegelframe opgegraven uit de zestiende eeuw. Zo'n kleine spiegel was een luxe product en het is bekend dat hier in die periode inderdaad welgestelde mensen hebben gewoond.

Het spiegelframe is gemaakt van gedraaid beukenhout, met twee opstaande randjes en een diameter van 10 cm. Waarvoor de twee gaatjes hebben gediend is onduidelijk. Het frame was onderdeel van een spiegeldoosje, maar het dekseltje is verloren gegaan en ook het spiegelglas is niet aangetroffen. In het Schleswig Archäologisches Landesmuseum te Duitsland is een vergelijkbaar exemplaar te vinden. Pas in de zeventiende en achttiende eeuw werden spiegels meer algemeen gebruik. Het gaat dan om grotere exemplaren.

OORSPRONG VAN DE SPIEGEL

Stilstaand water is het oudste voorbeeld van een spiegel. Maar ver voor onze jaartelling en lang voor het glas werd ontdekt gebruikten de Romeinen en Egyptenaren al spiegels van brons en koper. Brons werd gegoten in een mal, koper werd platgeslagen tot een dunne schijf. Dan

werd er gepolijst tot de schijven prachtig glommen. Bronnen geven aan dat vanaf de dertiende eeuw glasspiegels voorkwamen, voorzien van een loodlaag. In de veertiende eeuw kwam het glasblazen in zwang. De spiegels werden toen gemaakt uit in stukken gesneden glasbollen. Zo ontstonden gebogen spiegeltjes. Een mooi voorbeeld

Zestiende eeuwse spiegelmaker

is de spiegel van het schilderij van Jan van Eyck, de koopman Giovanni Arnolfini en zijn verloofde uit 1434. Aan het eind van de middeleeuwen komt de kwikzilver spiegel in beeld, een amalgaam-tin spiegel. Een rekening uit 1312, aan de hertog van Bourgondië en Hesdin, vermeldt platen glas en een pond kwikzilver. Waarschijnlijk voor lachspiegels om zijn gasten te amuseren. Zo werd en wordt er heel wat af gespiegeld. Maar spiegel je niet aan een ander, blijf vooral jezelf!

Detail van schilderij van Jan van Eyck met vijftiende eeuwse spiegel

Karin Beemster

Literatuur :

Annales Vienne-Wien, 26 août 1991 du 12e congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire de Verre, pag. 319 t/m 332
Prent 16de eeuwse spiegelmaker: Hans Sachs: Eygentliche Beschreibung Aller Staende auff Erden.

COLOFON

Deze nieuwsbrief is een gratis uitgave van de gemeentelijke vakgroepen Monumenten & Archeologie.
Afbeeldingen: uit eigen collectie i.s.m. Regionaal Archief Alkmaar. Vorm en Opmaak: Team DTP gemeente Alkmaar.
Druk: Dékavé, Alkmaar. Eindredactie en interviews: Judith Flapper

Informatie Archeologie én gratis abonnement: Archeologisch Centrum, in Centrum voor Kunst en Erfgoed, Bergerweg 1, 1815 AC Alkmaar. archeologischcentrum@alkmaar.nl; 072 – 8508440.

Informatie monumentenzorg: Gemeente Alkmaar; Postbus 53, 1800 BC Alkmaar; post@alkmaar.nl.
Restauratie-adviseurs: dhr. A.W. Berkenpas 072-5488812, dhr. H. Krabbendam 072-5488814.
Monumentenloods: 06 - 113 26 174. Bouwhistorie: Mw. C. Roozendaal 072 - 5488816. www.alkmaar.nl.